

Megjelent a Jókai-enciklopédia

A magyar nyelv- és irodalomtudomány régi és nagy adósságát törlesztette a budapesti Tinta Könyvkiadó, amikor ötéves gyűjtő- és szerkesztőmunka után, Jókai Mór halála után 116 évvel megjelentette a *Jókai-enciklopédiát*. A két szerkesztővel, **Balázi József Attilával** és **Kiss Gáborral** Cserháthalápy Ferenc beszélgetett.

Balázi József Attila és Kiss Gábor szerkesztők a nagy regényíró 74 regényét dolgozták fel, és munkájuk eredményét 880 oldalon 28 500 szócikkbe rendezve adták közre. A *Jókai-enciklopédia* megmagyarázza a régies, a tájnyelvi és az idegen nyelvi szavakat és kifejezéseket. Bemutatja Jókai Mór kitalált és történelmi személyeit, emellett a valós történelmi eseményeket, földrajzi helyeket is.

Az enciklopédia tudományos igénnyel, a nagyközönség számára készült, a címszavak

mellett megtalálható, hogy melyik regényben hol fordul elő a magyarázott szó vagy név. Teljes körű képet nyújt Jókai Mór gazdag világáról, hű tükrre a XIX. század tudományos világképének. Célja, hogy elősegítse Jókai regényeinek értő olvasását, felvillantsa az író szókincsének sokszínűségét, továbbá hozzásegíti az érdeklődőket ahhoz, hogy bővítsék művelődéstörténeti, néprajzi és történelmi ismereteiket.

A kiadvány a Tinta Könyvkiadó által indított, *A magyar nyelv kézikönyvei* elnevezésű sorozat 32. tagjaként látott napvilágot.

Cserháthalápy Ferenc: *Impozáns és tekintélyt parancsoló küllemű a 880 oldalas Jókai-enciklopédia. Ma mintha egyre kevesebb keménytáblás, védőborítós könyv jelenne meg.*

Kiss Gábor: Ezt a 880 oldalt nem is lehetett volna ragasztott kötéssel, puha borítóval közreadni. A hagyományok is köteleznek, hiszen *A magyar nyelv kézikönyvei* sorozatunknak eddigi 31 tagja ilyen külsővel jelent meg.

A két szerkesztő,
Balázi József
Attila és Kiss
Gábor

Jókai Mór rendkívül gazdag szókincsét tanulmányozhatjuk

A sorozat nyitókötetete a *Magyar szókincstár* volt, ez a Szép magyar könyv versenyen díjat nyert. Ennek puritán megformálása határozza meg a többi kiadvány külalakját is.

Balázi József Attila: A könyvborítók elsődleges funkciója mindig a nyomtatott szöveg megóvása volt. A XIX. század végétől fontossá vált esztétikai minőségük is: a könyv ekkor lett igazi műalkotássá. Addig a kötet tartalma határozta meg a borítók küllemét, ám az újabb szellemben alkotó tervezők a könyvet a környezet szerves részének tekintették, s ezt figyelembe véve hozták létre alkotásaikat. Gondoljunk csak az antikváriumokban nálunk is gyakran felbukkanó, szecesszió ihlette borítókra, amelyek szépen beilleszkedtek a korabeli nagypolgári lakások enteriőrjébe. Ma ez, sajnos, elhanyagolt szempont, azonban a szépen megtervezett kötés és védőborító a reklám fontos része. Egyébként a könyvpiackutatások eredményei szerint a vásárlók többségének közömbös, hogy egy könyvet kemény borítóval vagy puhatáblás formában kínálják-e.

Cs. F.: *A Tinta Könyvkiadóról sokszor olvassuk: a legnagyobb magyar szótárkiadó.*

Miért Jókai-enciklopédia, s nem Jókai-szótár a kötet címe?

K. G.: A szótárak általában szavakat magyaráznak adatok nélkül, a lexikonok pedig tényadatokat közölnek. A szótárakban nincsenek életrajzok és tulajdonnevek. Az enciklopédiák a szótárak és a lexikonok keverékei. Mivel a *Jókai-enciklopédia* szavakat, kifejezéseket magyaráz, továbbá életrajzi adatokat, történelmi eseményeket is bemutat, joggal kapta az enciklopédia címet.

B. J. A.: A középkori és reneszánsz enciklopédiákat elsősorban olvasásra szánták, míg az ábécérendbe erőltetett tudásanyag arra való, hogy gyorsan utánanézhessünk egy-egy érdeklődésünkre számot tartó adatnak. Az ismeretek korábbi hagyományos – témák szerinti, organikus – elrendezése másféle olvasói magatartást kíván. S azt se feledjük, hogy *Jókai-szótár* címmel már jelent meg egy kétkötetes kiadvány az Unikornis Kiadónál – a kiadó Jókai-sorozatának kiegészítőjeként – 1994-ben.

K. G.: *A Jókai-enciklopédia* nemcsak arra szolgál, hogy egy-egy számunkra ismeretlen

(folytatás a következő oldalon)

Megjelent a Jókai-enciklopédia

(folytatás az előző oldalról)

szót, fogalmat megkeressünk benne és információt kapjunk róla, hanem kiváló olvasmány is. Lapozgatva, nézegetve feltárul egy színes világ előttünk, a többi között képet kaphatunk a XIX. század tudományos világképéről, de számos néprajzi, kultúrtörténeti ismerettel is gyarapodhatunk.

Cs. F.: Az előszóban olvashatjuk, hogy az új enciklopédia 28 500 szócikkből áll. Ezek élén vagy szavak, kifejezések állnak, vagy személynevek, földrajzi nevek. Mi az arányuk?

K. G.: Az enciklopédia mintegy 22 000, ma már nehezen érthető, régies, tájnyelvi, idegen szót vagy kifejezést tartalmaz, s még körülbelül 6500 tulajdonnevet.

B. J. A.: A tulajdonnevek között akadnak költött (mitológiai, bibliai eredetű vagy irodalmi alkotásokból ismert) személyek, történelmi alakok, létező és kitalált földrajzi nevek, de folyóirat- és újságcímek meg kávéháznevek is. A bibliai személyek száma is több tucat a kiadványban, szócikket kapott például Barabás, Illés próféta, Hágár, Lázár, Simeon, Uriás is.

Cs. F.: Jókait a legnagyobb szókincessel bíró magyar írónak tartják. Ha az enciklopé-

diában a mai ember számára nehezen érthető szavak száma 22 000, akkor mekkora lehet a teljes Jókai-szókincs?

K. G.: Erre nincs pontos vizsgálat, úgy gondolom, hetven-nyolcvanezer szóra tehető Jókai teljes szókészlete.

B. J. A.: A szókincsvizsgálat igen ingoványos terület. Minden attól függ, hogyan határozzuk meg a szót. Egységes, a világ összes nyelvére érvényes szófogalom nem létezik. A nyelvi leírás céljától, a vizsgált jelenségek csoportjától függ, hogy a lehetséges tulajdonságok közül melyeket alkalmazzuk, s melyeket hagyjuk figyelmen kívül.

Cs. F.: Jókai szókincse talán azért is lehet nagy, mert nagyon színes is. Egy-egy fogalomra több szót is használ.

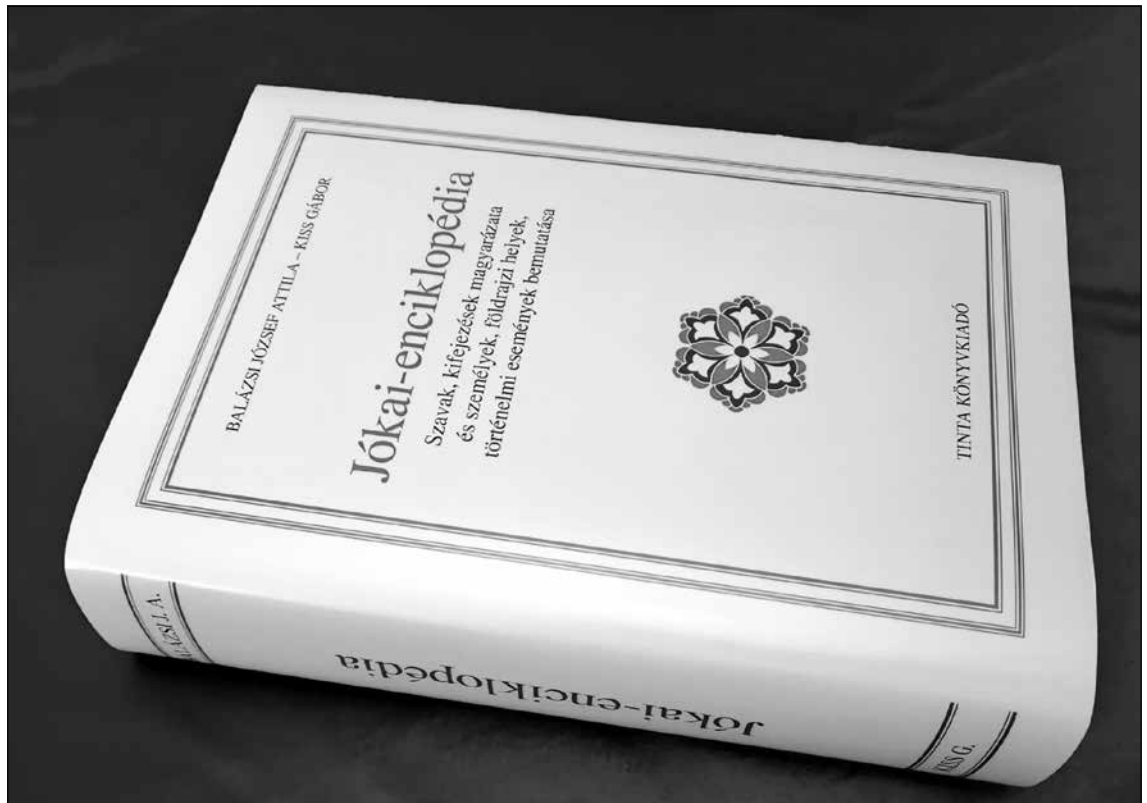
B. J. A.: Ez nagyon jó megfigyelés. Jókai szinte tobzódik a szinonimákban. Itt van két példa. Az ügyvéd megnevezésére a következő szavakat használja: advokát, prókátor, ügyész, pörész, pervezstő. A pestist pedig így emlegeti: dögvész, dögmirigy, egyiptomi ragály, keleti dögvész, fekete halál, mirigyhalál.

Cs. F.: Hogyan készült a Jókai-enciklopédia?

Az új kiadvány a Tinta Kiadó által indított A magyar nyelv kézikönyvei sorozat 32. tagja

Az enciklopédia

K. G.: Általában minden szótárszerű kiadvány összeállítása két nagy fázisból áll: a gyűjtőmunkából és a már összegyűjtött anyag szerkesztéséből. Itt is így volt. Hozzávetőleg hat éve született meg az ötlet, hogy a Tinta Könyvkiadóban készüljön egy Jókai-szóleltár, azóta dolgozunk rajta.

B. J. A.: Ez az idő a szótár jellegéből fakad. Elődeink talán nem is több, de másféle szerkesztési nehézséggel néztek szembe. A szótárírással járó hatalmas munka lemérhető az angol nyelv nagyszótárának történetén. Az *Oxford English Dictionary*nek, a világ legnagyobb lexikográfiai vállalkozásának munkálatai 1859-ben indultak, és csak 1928-ban fejeződtek be.

Cs. F.: *Honnan gyűjtötték az enciklopédia anyagát?*

K. G.: Elsődleges forrásunk az Akadémiai Kiadó által kiadott Jókai kritikai kiadás és annak jegyzetanyaga volt. Összesen 74 regényt dolgoztunk fel. Fölhasználtuk még az Unikornis Kiadó 1994-ben megjelent *Jókai-szótárát* is. A gyűjtés során a szavakat és magyarázataikat számítógépes adatbázisban helyeztük el, és természetesen azt is rögzítettük, hogy melyik regényben hol fordul elő a szó vagy a kifejezés.

Cs. F.: *És a második fázis, a szerkesztés hogyan történt?*

K. G.: A különböző regényekből kigyűjtött szavakat számítógéppel összerendeztük, így egymás alá kerültek a különböző regényekből kigyűjtött azonos szavak. Magyarázataikat összevontuk. Lehetőség szerint az idegen eredetű szavak, kifejezések mellé odaírtuk a forrásnyelvet, hogy honnan ered a szó. Csak mintául: latin eredetű 6400 szó, német eredetű 3300, és meglepő módon 180 szó a szlovák nyelvből származik vagy ahhoz köthető. De vannak svéd, japán és perzsa eredetű szavak is a *Jókai-enciklopédiában*. Mivel Jókai a szereplőit gyakran a saját eredeti nyelvükön szólaltatja meg, számos idegen szó, kifejezés fordítása szerepel az enciklopédiában. Ezek mellett a magyar nyelvben használatos, de ritkább és kevésbé elterjedt idegen eredetű szavaknak a magyarázata is megtalálható a könyvben, mint például: despota, fosszília, kliens, nesztor, respektál.

B. J. A.: A szavaknak a *Jókai-enciklopédiában* megadott etimológiája nem mindig egyezik az etimológiai szótárakban lévő besorolással. Ennek oka egyrészt az, hogy számos szót több nyelvből is (akár párhuzamosan, akár egymás után) átvehettünk – e tekintetben a *Történelmi etimológiai szótárunk* nagyon merev –, másrészt a Jókainál előfordu-

(folytatás a következő oldalon)

Megjelent a Jókai-enciklopédia

(folytatás az előző oldalról)

➤ ló szóalak nem mindig abból a nyelvből való, amelyből a magyar szó származik. Tüzetes szövegnyelvészeti kutatások nélkül eldönthetetlen, hogy az azonos vagy igen hasonló alakú germán, illetve újlatin szavak esetében melyik az átadó nyelv.

K. G.: Szerkesztési feladat volt még a többjelentésű szavak elrendezése. A tubus szóról ma a fogkrémtubus jut eszünkbe, azonban Jókai használta ezt a szót távcső és hallókürt jelentésben is. A fantom szónak három jelentése van a könyvben: kísértet, ábránd és álomkép. A tajték szónak pedig a jelentése a Jókai-regényekben: fehér, könnyen faragható kő; tajték-pipa, illetve valaminek a söpredéke, alja.

A szócikkek magyarázata azt is megjelöli, melyik műben fordul elő a kifejezés

Cs. F.: *Úgy látom, azt is közli a Jókai-enciklopédia, hogy melyik regényben hol szerepel a címszó. Ez miért hasznos?*

K. G.: A forrásjelölés arra szolgál, hogy akit érdekel, utánakereshessen, hogy a címszót milyen környezetben használta az író. A szöveggörnyezet még pontosabban világítja meg a szó jelentését, használatának módját. Sőt mondhatjuk, hogy ezek a forrásjelölések „hitelesítik” az enciklopédia magyarázatait.

B. J. A.: A kétnyelvű szótárak nagy hátránya, hogy csak elszigetelt szavakat adnak meg, a szókapcsolatok száma elenyésző. Egy ügyesen megválasztott példamondat gyakran a legrészletesebb magyarázattal is felér.

Cs. F.: *Kinek szánták az új kiadványt?*

K. G.: Elsősorban a Jókai-regényeket olvasóknak nyújt segítséget, mert ha ismeretlen szóhoz, fogalomhoz, névhez érnek, akkor a *Jókai-enciklopédiában* megtalálják a magyarázatát. De regényolvasás nélkül is érdemes lapozgatni, mert gyarapítja történelmi, néprajzi, nyelvi ismereteinket – hiszen Jókai oly sok mindenről írt, és regényei térben-időben egyaránt hatalmas területet ölelnek fel. A nagy regényíró ügyelt arra, hogy mindig az adott korban használatos pénzek nevét írja le, ha egy-egy adásvételről van éppen szó, sőt a kor mértékegységeinek a nevét is pontosan használja. Közel száz régies fizetőeszköz – mint libertás, orsópénz, picula, potom, tumán – és szép számú régi mértékegység – például ejtel, köböl, pud, stádium, szemer – ismerhető meg az enciklopédiából.

B. J. A.: Gyermekkoromban különösen azokat a könyveket kedveltem, amelyekben külön magyarázatok, lábjegyzetek, térképek segítettek az eligazodást. Ebben a kötetben térképek nincsenek ugyan, de az említett téma körök sokszínűsége a biztosítéka annak, hogy bárki is veszi kezébe ezt a csodálatos ismerettárat, hosszú időre talál magának olvasnivalót. S a rövidke szócikkek elvezetik azokhoz a Jókai-művekhez, amelyek addig elkerülték a figyelmét.

K. G.: A magyar nyelv a legnagyobb hungarikum. Ennek a hungarikumnak Jókai a mélyére ásott. Feladatunk, hogy tanuljunk legnagyobb regényírónktól.

P

p. c. (fr *pour condoler*) részvétnyilvánításokon szereplő formula rövidítése [Oreg: 198; 14]

p. f. (fr *pour féliciter*) szerencsekívánat rövidítése [Oreg: 198; 15]

p. forint pengő forint [Nábob: 91; 30]

P. H. Lázár Petrichevich Horváth Lázár (1807–1851) arisztokratikus ízlésű hírlapíró, Petőfi elszánt ostorozója. 1843-ban alapítja a konzervatív politikát tömjenező folyóiratot, a HONDERŰ-t, mely élesen támadta a haladó gondolat képviselőit. [Nábob: 32; 9]

p. p. c. (fr *pour prendre congé*) búcsúzásul [Kár: 96; 30]

P. S. (lat) postscriptum | utóirat [Szeretve: 22; 4]

pabulatores (lat tbsz) gyökerekkel, füvekkel táplálkozó remeté [jövői: 194; 8]

pace (ang) iram (lőversenyben) [Nincsen: 145; 32]

pacem (lat) békét | szentet ábrázoló veretű pénzérme

pacem pénzek (lat +) arany- és ezüstérmék Krisztus vagy valamelyik szent képével [jövői: 195; 18]

pacholec bátor fickó [Szép: 102; 30]

pachydermis (lat) a vastagbőrűek osztályába tartozó

pacientálja magát (lat *patiens* +) türelmes [Fráter: 145; 15]

Pacific → **Pacific-vonal**

pacificando (lat) a békekesség kedvéért [Dammokosok: 128; 16]

pacificatio • **pacifikáció** (lat) 1. lecsöndesítés, rendteremtés 2. békekesség

pacificator (lat) békítő, rendteremtő [Lőcsei: 38; 6]

Pacific-vasút → **Pacific-vonal**

Pacific-vonal • **Pacific-vasút** • **Pacific** (ang +) az Atlanti-óceánt a Csendes-óceánnal összekötő amerikai vasútvonal [Enyim: 271; 33, Kiskirályok: 285; 20]

pacifikáció → **pacificatio**

pacinacita • **pácínacita** 1. besenyő 2. békétlenkedő 3. békebarát [Kiskirályok: 181; 29]

pactum bilaterale (lat) kétoldali szerződés

pactum conventum (lat) megegyezéses szerződés [Hírhedt: 222; 4]

pactum diabolicum implicitum (lat) ördöggel való cimboraság [Hírhedt: 17; 16]

Paczka Ferenc (1856–1925) történelmi és vallásos tárgyú képeket, továbbá realista portrékat készítő festőművész [Magyar: 32; 0]

pacsmagdzszi (tör *paşmakçı*) (török) lábbelekészítő [Rákóczy: 352; 12]

pacsulli (ném *Patschull*) átható, édeskes szagú, olcsó illatszert

pad¹ padka, sut, kemencezug [Feketel: 97; 27]

pad² (szlk) erős hőesés [Szabadság: 13; 21]

pádimentom • **pádimentum** (lat *pavimentum*) padló

padisah • **padisa** (tör *padışah*) padisah | 1. a török szultán rangja és címe 2. mohamedán uralkodó rangja és címe [Török: 121; 29]

padkocka padlózatot alkotó fakocka

padlás padozat, padló [Lélekidomár: 299; 9]

padlat padló [Trenk: 283; 6]

padlatolat padozat, padló

padló gyaloghíd, palló

padmaly 1. part alatti vízmosta gödör

2. üreg teteje 3. mennyezet 4. padlás

5. padló [Bálványosvár: 63; 8, Benyovszky: 55;

16, Elátkozott: 27; 21, Három: 166; 15, Hírhedt:

50; 16, Jövői: 121; 33, Kiskirályok: 151; 32, Kőszí-

vői: 113; 12, Lőcsei: 213; 30, Mégis: 325; 19]

padmalyív boltív [Akik: 170; 16]

padmalyos szoba mennyezetes szoba [Lőcsei: 196; 12]

padnyílás padlásníylás

padozat mennyezet